

In Orationem Dominicam

Influențe patristice în *Explicarea Rugăciunii Domnești* a Sfântului Toma de Aquino

Lucian Dîncă¹

ABSTRACT • Among his many theological contributions, St. Thomas Aquinas also composed a commentary on the Lord's Prayer. In 1273, a year before his death, the Dominican theologian was invited to Naples to preach the Lenten Sunday homilies. On this occasion, he proposed a catechetical itinerary structured around the three theological virtues: faith, hope, and charity. To cultivate faith, he expounded the Nicene-Constantinopolitan Creed, outlining the truths to be believed; to foster hope, he explained the two principal prayers—the *Our Father* and the *Hail Mary*—highlighting the goods to be hoped for; and to encourage charity, he commented on the Decalogue, as the practice of the commandments grounded in love. This article traces Aquinas' theological method in these Lenten instructions, emphasizing his capacity to synthesize the Christian faith through biblical exegesis and the patristic tradition.

KEYWORDS • Our Father, Jesus Christ, patristics, theology, Thomas Aquinas, commentaries.

Introducere

Toma de Aquino, teologul care a marcat gândirea creștină occidentală, în particular între conciliile din Trento (1545-1563) și Vatican II (1962-1965), rămâne, de departe, autorul cel mai prolific și inevitabil din istoria literaturii creștine. S-a născut în Regatul Siciliei, în anul 1225. Între 1230 și 1239 părinții îl dau la școala benedictinilor de la Montecassino, iar în anul 1239 merge la studii la Napoli, în școli dominicane. Intră în Ordinul Sfântului Dominic în anul 1244, după moartea tatălui său, iar în 1245 este trimis la studii la Paris, unde îl cunoaște pe Sfântul Albert cel Mare, dominican, unul dintre cei mai mari

¹ Conferențiar universitar la Universitatea din București, Facultatea de Teologie Romano-Catolică; Directorul Școlii Doctorale de Teologie din Universitatea București; Directorul Bibliotecii de Studii Bizantine, Centrul Sfinții Petru și Andrei • lucian.dinca@unibuc.ro

comentatori ai lui Aristotel în Occident. Împreună cu acesta merge la Köln, unde își continuă formarea filosofică și teologică până în anul 1252, când se lansează în scrieri exegetice și teologice. Totodată, începe să țină cursuri la cea mai prestigioasă Universitate medievală, Sorbona din Paris, până în anul 1259. Apoi este chemat de superiorii săi să țină cursuri în Italia, dobândind astfel o notorietate crescândă. De asemeni, se ocupă și cu formarea tinerilor dominicani. Între anii 1268-1272 este chemat să revină la Paris pentru a ține cursuri și se face cunoscut, în particular, prin comentariile la opera lui Aristotel.

După această perioadă fructuoasă în activitate didactică și de publicații teologice de cel mai înalt nivel pentru literatura creștină, superiorii îl cheamă la Napoli, din nou pentru a reorganiza formarea dominicanilor pe principii filosofice aristotelice. În 1273 îl regăsim la Paris, unde trăiește o experiență unică, în urma căreia hotărăște să nu mai scrie nimic. Fiind foarte bolnav, Toma descrie experiența sa sub formă de rugăciune, cu un an înaintea morții sale:

„Te primesc, o, mântuire a sufletului meu. Din iubire față de tine am studiat, am vegheat nopți întregi până am ajuns la epuizare; pe tine te-am predicat și predat. Nu am spus niciodată un cuvânt împotriva ta. Nu mă aplec cu înverșunare doar la propria mea gândire; însă în cazul în care m-am exprimat deficient referitor la acest sacrament (Euharistia), mă supun judecății Sfintei Biserici Romane în ascultare față de care înțeleg să mor”.²

Înțelege că tot ceea ce a scris despre misterul lui Dumnezeu nu este decât foc de paie, deoarece Dumnezeu depășește cu mult limitele capacității limbajului uman pentru a exprima un mister atât de mare. Fiind chemat la Lyon pentru a participa la primul conciliu de unitate a creștinilor după „marea schismă” din 1054 și în urma dezastrului provocat de cruciada a IV-a (1204), moare pe drum, într-o mănăstire cisterciană³.

² *Apud* Marie-Joseph Nicolas, « Introduction à la Somme théologique », în Thomas d'Aquin, *Somme théologique*, Cerf, Paris, 1984, vol. I, 15-67, aici 24.

³ Pentru mai multe informații cu privire la viața și activitatea teologică a Sfântului Toma retrimite cititorii la manualele de referință, precum: Jean-Pierre Torrell, *Initiation à saint Thomas d'Aquin. Sa personne et son œuvre, Initiation 1. (Pensée antique et médiévale, Vestigia 13)*, Paris-Fribourg, Les Éditions du Cerf – Éditions Universitaires, 1993, 2e éd. 2002; Etienne Gilson, *Le Thomisme: introduction à la philosophie de saint Thomas d'Aquin*, Editions Vrin, 6e réédition, Paris, 2005; Torrell Jean-Pierre, *Saint Thomas Aquinas* (rev. ed.), Washington, D.C., Catholic University of America Press, 2005; Nicholas Aidan, *Descoperindu-l pe Toma: o introducere în viața, opera și influența sa*, trad. de Șerban Leoca, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2007; Tamaș Iosif, *Philosophia perennis: gândirea tomistă în spațiul românesc*, Editura Sapientia, Iași, 2010.

1. Data expunerii explicațiilor la *Tatăl nostru*

Sfântul Toma, supranumit încă din sec. XVI „doctorul angelic” tocmai pentru a sublinia profunzimea gândirii lui și sfințenia vieții de la care nu a derogat întreaga-i existență. De asemeni, inteligența lui și strălucirea minții lui de negalat l-au făcut să scrie într-un mod cu totul aparte și sublim despre îngeri, fapt ce a contribuit la acordarea acestui frumos calificativ. Una din preocupările lui fundamentale era aceea de a îmbina teologia și viața creștină, punând la dispoziția tuturor celor ce cred, mai avansați în cunoștințe teologice sau chiar începători în ale credinței, aptitudinile lui speculative pentru a demonstra că teologia nu este un exercițiu rezervat elitei intelectuale ci, înainte de toate, este povestea de iubire dintre Dumnezeu și om și a iubirii omului față de Dumnezeu. De aceea, el este convins că, înainte de a fi predată, teologia trebuie să fie trăită intens.

Comentariile biblice, explicațiile la *Tatăl nostru*, la *Crez*, la *Decalog*, îmbinate cu referințe patristice sunt tot atâtea invitații din partea teologului dominican pentru a aprofunda credința creștină prin prisma iubirii infinite a lui Dumnezeu, despre care apostolul Ioan spune: „Dumnezeu este Iubire” (1 In 4,8), de aceea, cine nu iubește nu poate pretinde că-l cunoaște pe Dumnezeu. În particular, *Rugăciunea domnească*, prin faptul că începe cu invocarea *Tatăl nostru*, spune Toma, este o întâlnire a omului în dialog cu Dumnezeu și stabilește o relație de filiațiune și paternitate între om și Dumnezeu.

Cu un an înaintea morții, în timpul postului mare din anul 1273, Sfântul Tome se simte deja obosit și este și foarte bolnav, însă este chemat să țină predici în biserica *San Domenico Maggiore* din Napoli, credincioșilor și studenților. Unul din subiectele acestor predici a fost și *Rugăciunea domnească* explicată într-un sens profund și ca o sinteză a gândirii patristice. Unii specialiști tomiști, precum Olivier-Thomas Venard,⁴ consideră că în aceste predici găsim testamentul spiritual al inconfundabilului teolog, o sinteză a gândirii sale teologice și chiar o încoronare a întregii lui vieți dedicată predicării și slujirii Cuvântului, făcut trup pentru noi și pentru mântuirea noastră. Cel mai probabil, Toma a terminat predicile în timpul Săptămânii Mari, mai exact în Miercuria Sfântă⁵.

Dispozițiile interioare ale predicatorului sunt cu totul deosebite în aceste circumstanțe particulare, de unde și interesul unui public cât mai larg pentru cunoașterea acestor explicații la *Tatăl nostru*, într-o formă cât mai ușor de înțeles, oferite credincioșilor napolitani. Alegerea Sfântului Toma de a oferi publicului

⁴ „Entre parole et vision : l'écriture théologique chez Thomas d'Aquin”, în: *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 2004, nr. 148 (3), 1209-1230.

⁵ 4 aprilie 1273, Paștele fiind sărbătorit la 8 aprilie (pe atunci după calendarul iulian).

larg explicații la texte dintre cele mai cunoscute este un fel de a face să coboare teologia de pe culmile cele mai înalte, unde el a dus-o, în sufletele oamenilor de rând dornici să înțeleagă, dar mai ales să trăiască misterele profunde ale creștinismului și relația lor cât mai deschisă și sinceră cu Dumnezeu a cărei inimă de Tată iubitor este revelată în *Rugăciunea domnească*.

Sinteza teologică pentru care a istovit atâția ani cu atâta trudă în timpul anilor de studiu și a perioadei de predare la catedră nu putea fi limitată unui cerc restrâns, în niște locuri universitare sau de formare la viața religioasă, ci trebuia să se transforme în predică și în trăire profundă a misterelor dezbătute în teologia sa, oferind astfel tuturor credincioșilor un ajutor spiritual, o formă de hrană spirituală, pentru ca toți creștinii să poată împrumuta în viața lor calea spre Dumnezeu, despre care Isus Christos spune în Evanghelia după sfântul Ioan:

„Așa a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Fiul său unul-născut l-a dat, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică. Pentru că Dumnezeu nu l-a trimis pe Fiul său în lume ca să judece lumea, ci pentru ca lumea să fie mântuită prin El” (In 3, 16-17).

Așadar, aceste predici din timpul postului devin pentru călugărul dominican un ultim dar făcut Bisericii, dar al inteligenței lui puse în slujba celei mai mari cauze: a-l apropia pe om de Dumnezeu și de misterul său. Spiritul său speculativ, aplicat predicii, îi permite să realizeze o lucrare de o profundă expresie teologică ce se transformă în model, atât pentru catehismele Bisericii Catolice, cât și pentru cei ce se pregătesc să preia ștafeta predicării Cuvântului lui Dumnezeu prin ministeriul preoției. Însuși Sfântul Papă Ioan Paul al II-lea, în anul 1992, prin Constituția apostolică *Fidei depositum*⁶, propune exact acel model de abordare a misterelor creștine propuse de Sfântul Toma de Aquino prin predicile lui din anul 1273.

2. Dovezi ale existenței lui Dumnezeu

Este un lucru bine știut: una dintre temele importante ale Sfântului Toma a fost argumentarea teologică, biblică, filosofică a existenței lui Dumnezeu. Din predicile ținute în timpul postului mare din anul 1273 reies cinci dovezi ale existenței lui Dumnezeu:

⁶ Este vorba de documentul pontifical de promulgare a noului *Catehism al Bisericii Catolice*, 11 octombrie 1992: AAS 86 (1994), 113-118. A se vedea și Iosif Tamaș, „Sfânta Scriptură – fundamentul catehizării poporului român”, în: *Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică și traductologie. Lucrările Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească și europeană”*, Iași, 28-29 octombrie 2010, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2011, 376-391.

1) *primul motor* – lucrurile din univers sunt în perpetuă mișcare; pentru aceasta este absolut necesar ca Cineva să le fi pus în mișcare, iar acest Cineva să fie nemișcat, Dumnezeu:

„Este necesar ca toate să fie mișcate de un altul. Așadar, dacă ceea ce se mișcă se mișcă de la sine, trebuie ca mișcarea, la rândul ei, să fie provocată de un altul, iar aceasta de un altul. Am putea continua astfel la infinit, deoarece, în acest caz, nu ar exista un motor prim și s-ar înțelege că nu există nici alte motoare, fiindcă motoarele secunde nu se pot mișca dacă nu sunt mișcate de un motor prim, precum bastonul care nu se poate mișca de la sine, decât dacă este mișcat de altcineva. Așadar, este necesar să existe un motor prim, care, la rândul său, să nu fie mișcat de nimeni, iar o asemenea ființă, cred că înțelegem cu toții, nu poate fi decât Dumnezeu”;

2) *cauza eficientă primă* – există o înșiruire de cauze la efect în natură, de unde necesitatea existenței unei cauze prime, Dumnezeu:

„Privind lucrurile sensibile, vedem că există o ordine între cauzele eficiente; ... este imposibil ca ceva să fie cauza eficientă sieși, fapt ce ar presupune că există înaintea sieși, lucru imposibil; or, știm prea bine, este imposibil să urcăm la infinit în cauzele eficiente; ... de aceea trebuie să admitem că există o cauză eficientă primă, pe care toți o numesc Dumnezeu”;

3) *contingența* – există lucruri necesare în universul creat ce nu au în ele însele temelia necesității, de aceea, trebuie să existe o ființă absolut necesară, Dumnezeu:

„Printre lucrurile create întâlnim unele care pot fi și nu pot fi; dovada este faptul că unele lucruri apar și dispar, deci au posibilitatea să existe și să nu existe; însă este imposibil ca tot ceea ce există în acest fel să existe dintotdeauna, fiindcă ceea ce poate să nu existe nu există la un moment dat; așadar, totul poate să nu existe la un moment dat, nimic nu a existat...; de aceea suntem constrânși să admitem existența unei Ființe necesare în sine însăși, care să nu dețină din altă parte necesitatea sa, dar care este cauza necesității ce se află în afara lui și pe care toți o numesc Dumnezeu”;

4) *perfecțiunea ființelor* – există o gradație în perfecțiune a lucrurilor, de aceea trebuie să existe o Ființă ce deține toate perfecțiunile la nivelul cel mai desăvârșit, Dumnezeu:

„În cele create observăm lucruri mai mult sau mai puțin bune, mai mult sau mai puțin adevărate, mai mult sau mai puțin nobile, etc.; or, o calitate este atribuită, în plus sau în minus, diferitelor lucruri după proximitatea diferită referitor la lucrul în care această calitate este realizată la cel mai înalt nivel...; există așadar ceva care este în mod suveran adevărat, în mod suveran bun, în mod suveran nobil și, în consecință, la fel, în mod suveran Ființă...; există așadar o Ființă, pentru toate ființele, cauza ființei, bunătații și oricărei perfecțiuni, pe care o numim Dumnezeu”;

5) *ordinea lumii* – toate au un rol în natură: ochiul să vadă, plămânul să respire, soarele să dea lumină și să încălzească pământul, norii să dea ploaie

pământului pentru ca acesta să rodească, etc.; or, este necesară o inteligență care să le comande pe toate, Dumnezeu:

„Vedem că ființe lipsite de cunoaștere, precum corpurile naturale, acționează în vederea unui scop, lucru evident prin faptul că, întotdeauna sau cel mai adesea, acționează în același fel, cu scopul de a face ceea ce este mai bine; este evident, așadar, că nu din întâmplare, ci în virtutea unei intenții, acestea ajung la finalitatea lor...; există așadar o Ființă inteligentă prin care toate lucrurile naturale sunt ordonate spre finalitatea lor, iar această Ființă noi o numim Dumnezeu”⁷.

În predica din timpul postului mare, Sfântul Toma revine asupra acestor întrebări existențiale pentru credința creștină, dezbătute deja în multe alte lucrări filosofice, teologice, biblice și chiar polemice. Folosindu-se de textele specifice tradiției creștine, pe care le comentează, propune o cateheză în formă structurată a mesajului creștin. Cele trei virtuți teologale – credința, speranța și dragostea – constituie coloana vertebrală ce unifică întreaga cateheză creștină și mesajul biblic. În interiorul acestor virtuți creștinul își află spațiul vital pentru a-l întâlni și a dialoga cu Dumnezeu. De aceea, explicațiile lui la *Tatăl nostru* încep cu o cercetare asupra credinței pentru a ajunge la practicarea carității, având ca scop final implementarea speranței ca finalitate a drumului omului către Dumnezeu și a dorinței de a rămâne cu el, după cum spune Isus Christos însuși:

„Dacă rămâneți în mine și cuvintele mele rămân în voi, orice voiți, cereți și vi se va face! În aceasta a fost glorificat Tatăl meu, ca să aduceți rod și să fiți discipolii mei. Așa cum Tatăl m-a iubit pe mine, așa v-am iubit și eu pe voi. Rămâneți în iubirea mea!” (In 15,7-9).

3. Condițiile pentru a ne apropia de Dumnezeu și efectele rugăciunii

Sfântul Toma de Aquino, comentând *Rugăciunea domnească*, începe prin a sublinia calitățile necesare oricărei rugăciuni, iar acestea se găsesc întrunite în rugăciunea pe care Isus Christos a lăsat-o apostolilor:

1) rugăciunea trebuie să fie încrezătoare (cf. Evr 4,16), să ne apropiem cu încredere de tronul divin, crezând că am primit deja ceea ce cerem în rugăciunea noastră: „Vă spun: toate câte le veți cere în rugăciune, să credeți că le-ați și primit și vi se vor da” (Mc 11,24); *Tatăl nostru* este rugăciunea cea mai

⁷ Stéphane-Marie Barbellion, *Les « preuves » de l'Existence de Dieu. Pour une relecture des cinq voies de saint Thomas d'Aquin*, Éditions du Cerf, Paris, 1999, propune o relectură a acestor dovezi ale existenței lui Dumnezeu expuse de doctorul angelic în *Summa theologiae*, partea I, întrebarea a 2^a, articolul 3.

sigură, rostită de însuși Avocatul nostru – după expresia sfântului Ciprian de Cartagina⁸ – iar roadele acestei rugăciuni sunt, printre altele, dobândirea vieții fericite și iertarea păcatelor, conform expresiei sfântului Augustin în *Scrisoarea sa către Proba*, o enoriașă văduvă, cu mulți copii și o avere de administrat în urma morții soțului ei, dar care dorea să pună în aplicare îndemnul sfântului Paul: „Rugați-vă neîncetat” (1 Tes 5,17):

„Iată ce trebuie să cereți atunci când vă rugați; înainte de toate referitor la acest aspect ați dorit să-mi cereți părerea, fiindcă vă puneți întrebarea cu privire la cuvintele Apostolului: «Nu știm să ne rugăm cum trebuie» (Rm 8,26) și vă este teamă să nu fie spre daună a nu vă ruga cum trebuie decât a nu vă ruga deloc. Pot să răspund la întrebarea asta foarte pe scurt: cereți viața fericită. Toți oamenii o doresc; cei care trăiesc cel mai rău, în vicii și păcate, nu ar trăi astfel dacă nu ar crede că în acest fel își găsesc fericirea. Ce trebuie să cereți altceva dacă nu ceea ce doresc cei răi și cei buni, deopotrivă, însă doar cei bun o dobândesc?”⁹;

2) rugăciunea trebuie să fie dreaptă, adică să-i cerem lui Dumnezeu cele de cuviință; Sfântul Ioan Damaschin spunea că trebuie să-i cerem lui Dumnezeu darurile potrivite, ce se cuvin a fi cerute¹⁰; deseori rugăciunea nu este ascultată fiindcă cerem rău, conform spuselor sfântului Iacob: „Nu aveți pentru că nu cereți. Cereți și nu primiți, pentru că cereți rău, ca să risipiți în plăcerile voastre” (Iac 4, 2-3); iar sfântul Augustin ne învață să ne rugăm într-un fel drept și convenabil, cerându-i lui Dumnezeu, înainte de toate, pe Dumnezeu însuși: o asemenea rugăciune nu poate fi decât ascultată;

3) rugăciunea trebuie să fie ordonată – ordinea rugăciunii constă în faptul de a cere, de preferință, bunurile spirituale în detrimentul celor materiale, conform recomandării lui Isus:

„Căutați mai întâi împărăția și dreptatea lui și toate acestea vi se vor da pe deasupra. Așadar nu vă îngrijiți pentru ziua de mâine, căci ziua de mâine se va îngriji pentru sine” (Mt 6, 33-34);

rugăciunea *Tatăl nostru* ne arată astfel ordinea în care trebuie să cerem: în prima parte în cerem lui Dumnezeu cele spirituale, cerești, iar în partea a doua cerem și cele materiale, pământești;

4) rugăciunea trebuie să fie evlavioasă – devoțiunea și pietatea sunt atitudinile omului în rugăciune ridicându-și mâinile către Domnul, după cum spune psalmistul:

⁸ Saint Cyprien de Carthage, *Notre Père. Traité de l'oraison dominicale. Le puissant sens de la prière du Seigneur que le Christ a enseignée à ses disciples*, Santa Bendición, Paris, 2024.

⁹ Sfântul Augustin, *Epistola 130 (ad Probam)*, 9 (PL 33, 493–507).

¹⁰ *Monitum in Homiliam de Trasfiguratione Domini*, 10, (PG 96, 545).

„Pentru aceea te voi binecuvânta în viața mea, în numele tău ridică-voi mâinile mele. În-tocmai ca de măduvă și de grăsime se va sătura sufletul meu și cu buze de bucurie te va lauda gura mea” (Ps 62,5-6);

înmulțirea cuvintelor, de obicei, slăbește devoțiunea în rugăciune – Isus însuși, sfătuindu-i pe ascultătorii lui să nu înmulțească fără de folos cuvintele, cum fac păgânii: „Când vă rugați, nu îndrugați multe, ca păgânii, căci lor li se pare că întru vorbăria lor vor fi ascultați” (Mt 6,7); scriindu-i Probei, sfântul Augustin o sfătuiește să evite abundența cuvintelor, dar să păstreze atenția mereu trează, dorindu-și să rămână mereu în atitudine de rugăciune:

„A dori întotdeauna în aceeași credință, în aceeași speranță, în aceeași caritate înseamnă a se ruga; însă; la anumite intervale de ore și de timp, ne rugăm lui Dumnezeu folosind cuvinte; aceste cuvinte trebuie să ne avertizeze, să ne ajute să înțelegem ce progrese am făcut în dorința pioasă a bunurilor veșnice și să ne îndemne să o creștem în sufletele noastre; rugăciunea este cu atât mai eficace, cu cât ea este precedată de o iubire fierbinte; când Apostolul ne spune: «rugați-vă neîncetat» (1 Tes 5,17) nu-i ca și cum ne-ar spune: cereți neîncetat această viață fericită, care nu este alta decât viața veșnică. Celui care o poate da? Să cerem așadar această viață Domnului Dumnezeu, rugându-ne neîncetat; însă grijile și problemele zilnice răcesc dorința noastră pioasă și de aceea le întrerupem pentru a ne ruga la ore fixe”¹¹;

5) rugăciunea trebuie să fie smerită – fiindcă Dumnezeu se uită la cei umili: „Va căuta spre ruga celor lipsiți și nu va disprețui cererea lor” (Ps 101, 18); Dumnezeu nu poate să nu asculte rugăciunea celui smerit, de aceea Isus ne prezintă exemplul fariseului și vameșului la Templu în rugăciune, subliniind dez-nodământul: „Vă spun: acesta [vameșul căit] s-a coborât îndreptățit la casa lui, iar nu acela [fariseul mândru. Fiindcă oricine se înalță va fi smerit și oricine se smerește va fi înălțat” (Lc 18,14); smerenia ne poziționează înaintea lui Dumnezeu într-o atitudine de încredere, el însuși smerindu-se pentru noi încât

„El, deși din fire Dumnezeu, nu a socotit ca pe o pradă egalitatea sa cu Dumnezeu, ci s-a nimicit pe sine luând fire de rob, făcându-se asemenea oamenilor; în toate arătându-se ca un om, s-a umilit pe sine făcându-se ascultător până la moarte, și încă moartea pe cruce” (Fil 2, 6-8).

Odată puse bazele condițiilor unei rugăciuni drepte înaintea lui Dumnezeu, predicatorul abordează efectele rugăciunii: de ce trebuie să ne rugăm, știut fiind faptul că rugăciunea nu este o opțiune, ci o necesitate vitală? Care sunt efectele ei asupra celui credincios? În opinia Sfântului Toma, rugăciunea produce trei mari beneficii:

1) este remediu de folos și eficace împotriva răului – iartă păcatele: „Tu [Doamne] ai iertat vina păcatului meu” (Ps 31,5); tâlharul cel bun a dobândit

¹¹ Augustin, *Ep. 130*, 18.

iertarea păcatelor, „azi vei fi cu mine în rai” (Lc 23,43); vameșul a plecat de la templu îndreptățit, nu fariseul (cf. Lc 18,14); rugăciunea ne scapă de teama păcatelor din viitor (cf. Iac 5,13) dar și de teama persecuțiilor dușmanilor noștri (cf. Ps 108,4);

2) rugăciunea este mijloc de folos și eficace pentru împlinirea dorințelor noastre bune – Isus ne îndeamnă la asta: „toate câte le veți cere în rugăciune, să credeți că le-ați și primit” (Mc 11,24); dacă nu am primit, înseamnă: fie nu am cerut cu insistență (cf. Lc 18,1), fie nu am cerut cele de trebuință sufletului și mântuirii noastre (cf. 2 Cor 12,8); Sfântul Augustin insistă pentru ca rugăciunea noastră să fie acordată voinței lui Dumnezeu: să dorim bunurile pe care Dumnezeu le consideră utile pentru noi;

3) rugăciunea este folositoare fiindcă ne introduce în familia lui Dumnezeu, care îl recunoaște pe cel ce stă în permanență înaintea lui și rugăciunea celui drept este ca tămâia înaintea tronului lui Dumnezeu (cf. Ps 140,2).

După ce Sfântul Toma explică aceste lucruri elementare cu privire la orice rugăciune în general, și la *Tatăl Nostru* în particular, poate începe comentariul său la *Rugăciunea domnească*, făcând apel la toată tradiția patristică, în particular la acei Sfinți Părinți care au comentat în special *Rugăciunea domnească*. Predicatorul simte că ascultătorii săi sunt gata să audă explicațiile lui și o face, nu în limba latină, cum se făcea la acea vreme, ci în dialectul napolitan, învățat din copilărie de la mama sa Teodora, o napolitană de viță nobilă. Tăria învățăturii, claritatea expunerii, forța argumentativă, capacitatea de a atrage și de a ține trează atenția ascultătorilor sunt caracteristicile esențiale ale expunerilor despre rugăciunea *Tatăl nostru*.

Scopul predicatorului este acela de a face să scoată din cuvintele Mântuitorului toată seva semnificațiilor conținute în ele și care nu sunt evidente la prima vedere tuturor credincioșilor. Aceste semnificații sunt necesare pentru creșterea spirituală a tuturor ascultătorilor, făcând apel neîncetat la Sfânta Scriptură și la tradiția patristică. De pildă, în comentariul la *Tatăl nostru* întâlnim nu mai puțin de 37 citări din Psalmi, 27 citări din Cărțile Sapiențiale, 49 de citări din Scrisorile sfântului Paul și 37 de citări din Evanghelii¹², iar dintre Sfinții Părinți, Augustin de Hipona este cel mai citat, de 10 ori.

¹² Eul-Sin Son, „Thomas d’Aquin et l’Écriture: une exégèse contemplative”, în: *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, nr. 108, 2024 (4), 731-741, subliniază felul cu totul aparte în care dominicanul citează Sfânta Scriptură pentru a oferi credincioșilor comentarii dintre cele mai profunde și înălțătoare.

4. Cererile Rugăciunii domnești

Textul pe care Sfântul Toma dorește să-l comenteze este cel din versiunea evanghelistului Matei (6,9-13), textul privilegiat de timpuriu în tradiția liturgică a Bisericii. Fiind și textul cel mai cunoscut de creștini, predicatorul preferă să-și țină învățăturile plecând de la această versiune. Legând predicile lui de virtuțile teologale, dominicanul înțelege să înrădăcineze în sufletele ascultătorilor lui cele trei dimensiuni ale oricărui credincios: a crede, a spera și a iubi. Credința stă la baza speranței și este hrănită cu iubirea ce-l împinge pe credincios să realizeze în propria-i viață voința lui Dumnezeu, după modelul Mântuitorului: „Tată... ,facă-se voia ta” (Mt 26,42). De aceea și îndemnul lui Isus când îi invită pe ascultătorii de pe Muntele fericirilor: „Deci voi așa să vă rugați: «Tatăl nostru – *Pater noster*»” (Mt 6, 9). Ce înseamnă paternitatea lui Dumnezeu? Dumnezeu este Tată fiindcă ne-a creat după chipul și asemănarea sa (cf. Gn 1,27) și arată o grijă aparte față de om. Însă, Dumnezeu este în mod particular Tată, fiindcă ne-a adoptat ca fii ai săi, în Unicul său Fiu, *μωνογενής*, și am devenit astfel moștenitori ai săi, iar spiritul adopțiunii care ne-a fost dat strigă în noi cu glasuri negărite: *ABBA – TATÁ* (Rm 8,15-17).

Fiindcă Dumnezeu ne este Tată, avem, față de el o împătrită obligație:

1) cinstea – „dacă sunt Tată — spune Malahia 1,6 —, unde-mi este cinstea datorată?”; împlinirea îndatoririlor noastre față de El – a-i aduce laudă, nu doar cu buzele, dar mai ales cu inima (cf. Ps 49,23 și Is 29,13); curăția trupului, care este locuința lui Dumnezeu (cf. 1 Cor 6,20); armonia unei judecăți drepte față de aproapele (cf. Ps 98,4);

2) imitarea lui Dumnezeu prin implementarea carității, a milostivirii, a perfecțiunii: „După aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii mei, dacă veți avea iubire unii față de alții” (In 13,35);

3) ascultarea față de Tatăl nostru, fiindcă este Domnul prin excelență: Moise și Poporul ales hotărâsc să asculte de El la picioarele Muntelui Sinai (cf. Ex 24,7); Christos însuși a ascultat și împlinit în toate voia Tatălui și ne-a învățat ca și noi să facem la fel (cf. Fil 2,8);

4) răbdarea, mai ales atunci când Dumnezeu ne corectează, conform învățurii înțelepte din cartea *Proverbelor*: „Dumnezeu pedepsește pe cine îl iubește” (3,11-12).

Deoarece Isus nu ne îndeamnă să ne rugăm: *Tată*, ci *Tatăl nostru*, asta înseamnă că suntem chemați să implementăm aceste obligații în viața creștină, trăind în armonie, iertare și dragoste reciprocă: Cristos este Mântuitorul tuturor și el a făcut din noi toți fii adoptivi ai aceluiași Tată.

În realitate, predicatorul dorește să răspundă în aceste omilii din postul Paștelui întrebărilor fundamentale ale fiecărui om și la care credincioșii așteaptă răspunsuri pentru a fi întăriți în credința lor: ce trebuie crezut, ce trebuie dorit și, în fine, ce trebuie făcut. Întrebările, dar și răspunsurile, retrimite la virtuțile teologale, fără de care omul nu poate primi harul mântuirii. În explicațiile date despre *Decalog*, dominicanul expune explicit scopul predicilor din timpul postului:

„Pentru a ajunge la mântuire, omul trebuie să cunoască anumite noțiuni de bază: ce trebuie să creadă, ce trebuie să dorească și, în fine, ce trebuie să facă. La prima exigență răspunde *Crezul*, care conține articolele fundamentale ale revelației, la cea de-a doua răspunde rugăciunea *Tatăl nostru*, iar la a treia răspunde Legea lui Dumnezeu, *Decalogul*”¹³.

Așadar, predica Sfântului Toma se dorește a fi un tot organic în care fiecare parte converge într-un discurs unitar în viața creștinului. Rezultatul imediat este un model de catehism alcătuit dintr-o reflecție teologică înrădăcinată și întemeiată pe Sfânta Scriptură.

Qui es in caelis – „care ești în ceruri”. Avem cu toții un singur Tată, cel din ceruri. Acest Tată este binevoitor față de toți, „va da Duh Sfânt celor care cer” (Lc 11,13). Tatăl din ceruri este Atotputernic, face totul pentru om, din iubire: „așa a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Fiul său unul-născut l-a dat” (In 3,16). Trei motive principale stau la baza acestei prime invocații din *Tatăl nostru*:

1) să ne pregătim pentru rugăciune: „pregătește-ți sufletul înainte să te rogi” (Eccl 18,23), imitând, contemplând și aspirând după realitățile cerești, „căci unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta” (Mt 6,21), iar „cetatea noastră este în ceruri, de unde îl și așteptăm ca Mântuitor pe Domnul Isus Cristos” (Fil 3,20);

2) să conștientizăm faptul că Dumnezeu ne ascultă rugăciunea: „Domnul locuiește în cei sfinți”, spune Ieremia (14,9), prin credință, dragoste, împlinirea poruncilor (cf. In 14,23);

3) să credem că Dumnezeu ne împlinește rugăciunea: din cerul său sfânt, Dumnezeu se apleacă spre nevoile oamenilor și le vine în ajutor, de aceea aceste cuvinte stărnesc în noi un triplu motiv de încredere ce se sprijină pe puterea lui Dumnezeu, pe prietenia lui Dumnezeu față de noi și pe motivația bună a rugăciunii noastre; rugăciunea ne dobândește acea intimitate necesară cu Dumnezeu: „Tu, însă, când te rogi, intră în odaia ta și, încuind ușa, roagă-te Tatălui tău, care este în ascuns; și Tatăl tău, care vede în ascuns, îți va răsplăti” (Mt 6,6).

¹³ Toma de Aquino, *Tractatus de duobus praeceptis charitatis et decem legis praeceptis*, nr. 1.

Apoi predicatorul continuă subliniind faptul că intimitatea omului cu Dumnezeu inspiră două motive de încredere: „Aproape e Domnul de toți cei care-l cheamă” (Ps 144,18), de aceea, când Isus ne învață cum să ne rugăm, ne invită să intrăm în cameră, adică în interiorul inimii și să credem în puterea de mijlocire a sfinților; datorită rugăciunilor lor noi aflăm har înaintea lui Dumnezeu și rugăciunile noastre sunt ascultate de El: „rugați-vă unii pentru alții” (Iac 5,16). Așadar, încă de la începutul *Rugăciunii domnești*, Isus îndreaptă toată ființa noastră spre bunurile cerești, spirituale, de dorit și de cerut în rugăciune. Rugăciunea se face cu inima, în secretul inimii, acolo unde locuiește Dumnezeu care ne cunoaște *interior intimo meo*, după cum spunea sfântul Augustin¹⁴. Așadar, cuvintele pe care noi le adresăm lui Dumnezeu în timpul rugăciunii constituie un triplu motiv de încredere; la rândul ei, încrederea se sprijină pe puterea sa de a ne veni în ajutor atunci când îl chemăm, pe prietenia și iubirea lui Dumnezeu față de om și pe necesitatea cererii noastre.

Sanctificetur nomen tuum – „sfințească-se numele tău”.¹⁵ Numele Domnului este minunat fiindcă săvârșește lucruri mărețe în orice creatură: în numele lui sunt expulzați diavolii, oamenii vorbesc limbi noi și dacă vor bea otravă nu le va dăuna (cf. Mc 16,17). Nu există sub cer alt Nume în care să avem mântuirea, de aceea, când sfântului Ignațiu de Antiohia i s-a cerut să renege acest Nume, al lui Christos, pe care îl iubea cu atâta ardoare, a răspuns:

„Nu mi-l puteți înlătura din gură. Tiranul îl amenința atunci cu tăierea capului și în acest fel să i-l smulgă pe Christos de pe buze: dacă mi-l veți smulge din gură, răspunde sfântul, nu mi-l veți putea înlătura niciodată din inimă; într-adevăr, numele lui este gravat în inima mea; de aceea nu pot să încetez niciodată să-l invoc. Traian, auzind aceste cuvinte, și dorind să verifice exactitatea celor auzite, i-a tăiat capul slujitorului lui Dumnezeu, apoi a poruncit să i se scoată inima și pe inima lui s-a găsit, gravat cu litere de aur, numele lui Christos. Sfântul, într-adevăr, pusese acest Nume în inima lui ca un fel de sigiliu”.¹⁶

¹⁴ *Mărturisiri*, 3, 6, 11. Vezi și Paul-Augustin Deproost, „La quête augustinienne du sublime dans les *Confessions*, un parcours sur les chemins de l’intériorité”, în: *Cahiers des études anciennes*, nr. LXI, 2024, 225-237.

¹⁵ Articolul I al Comentariului Sfântului Toma la Rugăciunea domnească (referitor la invocarea *Sanctificetur nomen tuum*) s-a pierdut din transmiterea lucrării de-a lungul timpului, care a fost completată, în unele ediții, cu comentariul lui Aldobrandinus din Toscanella, *Expositio in orationem dominicam* (art. 1), așa cum apare, de ex. în S. Thomae Aquinatis *Opuscula theologica*, vol. II, ed. R. M. Spiazzi, Marietti, Torino–Roma 1954, 224-225 (inserat direct în cadrul *In orationem dominicam videlicet „Pater noster” expositio*, *ibid.*, 221-235).

¹⁶ Aldobrandinus, *Expositio*, art. 1; nu știm de unde se inspiră predicatorul atunci când aduce în atenția ascultătorilor exemplul martiriului sfântului Ignațiu de Antiohia, despre care știm că a murit în arenele din Roma, fiind aruncat în lupta cu fiarele sălbatice, conform mărturiei istoricului ecleziastic Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică* III, 36; însă un lucru este cert:

Numele lui Dumnezeu este cu adevărat venerabil și inexprimabil; nicio limbă nu reușește să expună toată bogăția acestui Nume. De aceea, îi cerem ca acest Nume să fie cinstit și sfințit de întreg universul.

„Sfânt” are trei semnificații, în opinia lui Toma de Aquino:

1) „temeinic”, „de neclintit”; de aceea toți fericiții din ceruri sunt numiți sfinți fiindcă au devenit, prin sfințenia lor, de neclintit, temeinici în Dumnezeu; sfântul Augustin recunoaște că, în rătăcirile lui, era departe de Dumnezeu, era instabil: „Dar eu, în adolescența mea, m-am îndepărtat de tine, Dumnezeul meu, și am rătăcit foarte departe de calea statorniciei tale și m-am prefăcut pe mine însumi «un ținut al sărăciei»”¹⁷;

2) „nepământesc”; de aceea sfinții nu au nicio atracție pentru ce este pământesc și râvnesc doar la bunurile cerești, spirituale, veșnice, de aceea ei au făcut totul pentru a-l dobândi pe Christos, după cum spune sfântul Paul: „Eu pe toate le socotesc drept pagubă, față de înălțimea cunoașterii lui Christos Isus, Domnul meu, pentru care m-am lipsit de toate și le socotesc gunoaie, ca să-l dobândesc pe Christos” (Fil 3,8);

3) „spălat în sânge”, fiindcă sfinții din ceruri au fost spălați în sângele Mielului, iar păcatele le-au fost spălate cu același sânge (cf. Ap 1,5 și 1,13) vărsat pe lemnul crucii din iubire față de om.

Adveniat Regnum Tuum – „vie Împărăția ta”. Iubirea față de Dumnezeu îi face pe credincioși să ceară neîncetat ca Împărăția lui să vină pe pământ și în inimile lor, de unde întrebarea: Împărăția lui Dumnezeu există dintotdeauna; de ce să cerem venirea ei?

Sfântul Toma vede trei motive pentru care să cerem acest lucru:

1) Împărăția lui Dumnezeu presupune supunerea tuturor lucrurilor lui Dumnezeu, însă acest lucru nu se va realiza în mod desăvârșit decât la sfârșitul veacurilor, când toți dușmanii vor fi puși sub picioarele lui, inclusiv moartea (cf. 1 Cor 15); făcând această cerere, noi dorim de fapt să fim supuși Regelui acestei Împărății, Isus Christos, Dumnezeu adevărat și om adevărat, iar această supunere constă în două lucruri: cerem convertirea celor păcătoși și distrugerea morții, care a venit în lume prin păcatul proto-părinților noștri;

Ignațiu a făcut din numele lui Christos cea mai însemnată cinste, însuși numele Ignățiu Teoforul însemnând „purtător de Dumnezeu” sau „cel care-l poartă în inima lui pe Dumnezeu”, și pentru acest Nume nu a prețuit nicio clipă să-și dea viața atunci când i s-a cerut acest lucru; vezi Călin-Ioan Dușe, *Imperiul Roman și creștinismul în timpul sfântului Ignatie Teoforul, episcopul Antiohiei*, Presa Universitară Clujeană, 2023.

¹⁷ *Mărturisirile*, II,10,18, traducere, introducere și note de Bernard Ștef (Sfântul Augustin. *Opera Omnia*, volumul VII/1), Dacia, Cluj-Napoca 2004, 119.

2) Împărăția lui Dumnezeu desemnează slava Paradisului, iar Dumnezeu vrea ca toți oamenii să fie mântuiți (cf. 1 Tim 2,4), voință divină ce se va împlini în Paradis; noi trebuie să-i cerem venirea Împărăției pentru a avea parte de Paradis, unde sufletul se va bucura de desfătări spirituale în prezența lui Dumnezeu, fapt ce face ca această Împărăție să fie dorită și să mențină trează râvna noastră, deoarece în Împărăția lui Dumnezeu domnește pacea și dreptatea; acolo oamenii se iubesc și folosesc spre bine darul libertății și Dumnezeu dorește tot ceea ce doresc sfinții, iar sfinții doresc tot ceea ce dorește Dumnezeu¹⁸;

3) „vie Împărăția Ta” înseamnă: păcatul să nu domnească în inimile noastre, să nu ne lăsăm seduși de falsitățile lumii acesteia, ci doar Dumnezeu să domnească și să pună stăpânire pe inimile noastre și astfel vom avea certitudinea că vom ajunge să gustăm acea fericire despre care vorbește Isus în predica de pe munte: „fericiți cei blânzi” (Mt 5,4); în Împărăția cerurilor îl vom recunoaște pe Dumnezeu ca Stăpân absolut; ispita omului este răzburarea, întoarcerea răului prin rău, or, venirea Împărăției lui Dumnezeu înseamnă a face binele, chiar și atunci când ni se face rău, a binecuvânta, chiar și atunci când suntem huliți și blestemați, a ne ruga pentru ce ne fac rău. De aceea avem nevoie ca Isus Christos să domnească în noi, el fiind blând și smerit cu inima (cf. Mt 11,29) și ne invită să învățăm blândețea Inimii lui Sfinte.

Fiat voluntas tua sicut in caelo, et in terra – „facă-se voia ta, precum în cer așa și pe pământ”. Unul din darurile Duhului Sfânt este cunoașterea, de aceea cerem în *Rugăciunea domnească* să nu facem propria noastră voință, ci voința lui Dumnezeu să se îplinească în noi. Vocația creștinului este aceea de a se îndreptăți – Iosif era un om drept (cf. Mt 1,19) – acordându-ne voinței divine, după modelul lui Isus, care a venit să facă voia Tatălui, nu voia sa (cf. In 6,38).

Toma identifică trei motive pentru care avem nevoie să adresăm Tatălui această cerere:

1) Dumnezeu voiește pentru noi să moștenim viața fericită veșnică, scopul pentru care omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu; așa cum voia lui s-a împlinit în cei care sunt deja în ceruri, să se îplinească și în noi. Înaintea lui Dumnezeu suntem asemenea unor oameni bolnavi care acceptă toate remediile medicului, fie ele și amare sau neplăcute la gust, fiindcă știu că este spre binele lor;

2) Dumnezeu dorește ca noi să-i respectăm poruncile; de aceea Isus îi spune tânărului: „de vrei să intri în viață, păzește poruncile” (Mt 19,17); voia divină este plăcută doar celui care-l iubește pe Dumnezeu și viața fericită în veșnicie;

¹⁸ Sfântul Toma de Aquino, *Comentarii la Tatăl nostru*, nr. 38-39.

însă pentru a dobândi viața veșnică sunt necesare două lucruri: harul lui Dumnezeu și voința omului; de aceea Dumnezeu îl cheamă pe om să colaboreze cu el la mântuire, după cum spune sfântul Augustin: „Cel ce te-a făcut fără tine nu te îndreptățește fără tine”¹⁹;

3) Dumnezeu voiește ca noi să fim restabiliți în statutul de inocență a primului om, Adam: o demnitate atât de mare încât spiritul și sufletul nu mai resimt nicio opoziție din partea cărnii (*sarx*) și a senzualității; când sufletul era supus lui Dumnezeu prin ascultare, carnea era supusă spiritului și nu exista opoziție între carne și spirit; înmulțirea păcatului în om l-a dus la opoziție între spirit și carne, de aceea este necesar să-i cerem lui Dumnezeu constant: *fiat voluntas tua*. Sfântul Paul experimentase această opoziție între spirit și carne atunci când spune: „trupul pofteste împotriva duhului, iar duhul împotriva trupului; acestea se înfruntă între ele, și astfel nu faceți ceea ce ați voi” (Gal 5,17). Deci există o luptă între cele două: spirit și carne, iar omul a devenit slab și neputincios din cauza înmulțirii păcatului. Doar prin voința lui Dumnezeu omul poate fi restabilit în statutul de inocență primară, fiindcă Dumnezeu nu dorește altceva omului decât sfințenia sa, iar sfințenia desăvârșită nu poate fi realizată în această viață, ci este rezervată învierii morților, în ziua de apoi.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie – „pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi”. În primele trei cereri îl rugăm pe Dumnezeu să ne dea cele spirituale pe care le putem dobândi încă din această lume, însă le vom moșteni în perfecțiune în viața fericirii veșnice; cerându-i să fie sfințit Numele lui, îi cerem recunoașterea sfințeniei Sale. Vie Împărăția lui — îi cerem să ajungem și noi în Împărăția veșnică, moștenirea sfinților; fie voia lui —, îi cerem să împlinească în noi dorința după viața veșnică. Aceste bunuri spirituale le cerem aici, pe pământ, însă nu le vom dobândi în plinătatea și desăvârșirea lor decât în ceruri; de aceea este necesar să cerem și bunuri indispensabile pentru viața de acum, în acest fel arătăm că Dumnezeu se îngrijește, în egală măsură, de bunurile spirituale și materiale.

Prin a patra cerere, Isus ne învață de fapt să evităm cinci păcate pe care le facem din cauza folosirii nemăsurate a bunurilor temporare:

1) viciul de a cere bunuri ce depășesc statutul nostru²⁰, un viciu ce-l îndepărtează pe om de bunurile spirituale, atașându-se în mod excesiv bunurilor materiale, onorurilor, slavei deșarte, etc; Isus vrea să evităm un asemenea păcat

¹⁹ Sfântul Augustin, *Sermones* nr. 169,13.

²⁰ Sfântul Toma dă exemplul soldatului care, nefiind mulțumit de condiția sa de soldat, dorește să îmbrace haină de ofițer; la fel și un preot, care râvnește la o treaptă mai înaltă în ierarhie și se îmbracă în haine de episcop; *Comentarii la Tatăl nostru*, nr. 55.

cerându-i lui Dumnezeu doar bunurile cu adevărat necesare în această viață, specifice condiției noastre pământești; în pâinea cea de toate zilele, bunul fără de care omul nu poate trăi, sunt conținute toate aceste bunuri, după cum sfântul Paul îi scrie lui Timotei: „dacă avem mâncare și îmbrăcăminte, cu acestea să fim mulțumiți” (1 Tim 6, 8);

2) al doilea viciu este acela de a săvârși nedreptăți și fraude pentru a dobândi bunuri materiale, un viciu foarte grav, pe atât de primejdios pe cât este de greu de înapoiat bunurile sustrate; un asemenea păcat nu este iertat dacă hoțul nu restituie ce a furat²¹, iar hoții nu fac decât să mănânce pâinea săracilor (cf. Mc 12,40 – mănâncă avutul văduvelor);

3) al treilea viciu: dorința nestăpânită după bunuri materiale; unii oameni nu se simt niciodată sătui cu ceea ce au și doresc tot mai mult; noi îi cerem lui Dumnezeu prin această rugămintă cumpătarea, asemenea înțeleptului Solomon: „[Doamne], nu-mi da nici sărăcie, nici bogăție, ci dă-mi pâinea care îmi este de trebuință, ca nu cumva, prea îndestulat, să mă lepăd de tine [...] și ca nu cumva, din pricina sărăciei să mă apuc de furat” (Prov 30, 8-9);

4) al patrulea viciu: apetit fără măsură și insațiabil după bunuri pământești; sunt cei care într-o zi vor să consume atâta cât ar fi potrivit pentru multe zile; ei nu cer pâinea pentru o zi, ci pentru zece zile; aceștia se scufundă în băutura și mâncăruri alese, aruncând surplusul, fără să se gândească la cei săraci și nevoiași – sunt asemenea bogatului din Evanghelie (cf. Lc 16,19);

5) al cincilea viciu: nerecunoștința celor avuți; aceștia sunt orgolioși, se fălesc și se laudă cu bogățiile lor și nu sunt în stare să-l recunoască pe Dumnezeu drept autorul bunurilor pe care le dețin; or, David ne învață că tot ce avem vine de la Dumnezeu (cf. 1 Cron 29,14); bogățiile peste măsură sunt periculoase și de niciun folos, ci mai degrabă o piedică în calea desăvârșirii spirituale, după cum subliniază Ecleziastul:

²¹ Sfântul Augustin, în *Scrisoarea* nr. 153, din anul 414, se exprimă explicit asupra furtului, iar Sfântul Toma face referire aici la gândirea marelui teolog: „Îmi spui în scrisoare (Macedonius): *Acestate sunt obiceiurile noastre acuma: oamenii doresc să fie iertați pentru fapta lor criminală și în același timp să rămână în posesia furtului*; aici vorbești despre specia cea mai de jos a omului, cea care crede că penitența nu este decât un remediu inutil. Dacă nu se restituie, atunci când se poate, binele furat, nu facem decât o penitență de suprafață; dacă este sinceră, nu există iertare fără restituirea bunului furat, dar, după cum am spus, trebuie ca înapoierea bunului să fie posibilă, fiindcă deseori cel ce fură pierde: fie cade în mâinile altor tâlhari mai răi decât el, fie el însuși duce o viață necumpătată și nu-i mai rămâne nimic de înapoiat. Nu-i putem spune acestui om: dă înapoi ceea ce ai furat decât atunci când suntem siguri că are acel bun însă refuză să-l restituie. Nu înseamnă a-i face nedreptate celui care nu dă înapoi, atunci când știm că o poate face, a-i aplica rigorile penitenței și astfel, prin suferințe trupești va dobândi iertarea pentru furtul înfăptuit. [...] Ca regulă generală, cel care a furat nu poate fi iertat decât dacă dă înapoi”.

„Este un rău pe care l-am văzut sub soare și care era mare asupra oamenilor. Este un om căruia Dumnezeu i-a dat bogăție, avere și glorie și nu-i lipsea nimic din tot ceea ce sufletul său își dorea, dar Dumnezeu nu i-a dat putere să mănânce din ele, ci un străin le mănâncă. Și aceasta este deșertăciune și o mare slăbiciune” (6,1-2)

și tot Ecclesiastul spune: „Am văzut o slăbiciune sub soare: bogăție păzită pentru stăpânul ei, spre răul lui” (5,12), de aceea este necesar și benefic pentru viața noastră spirituală să-i cerem pâinea de fiecare zi. Evitând aceste păcate, îi cerem de fapt lui Dumnezeu să folosim cu chibzuință bunurile ce vin de la El și astfel să nu ne facem griji pentru ziua de mâine (cf. Mt 6,31). Pâinea cea de toate zilele trebuie înțeleasă și în alte două feluri: Pâinea sacramentală, Euharistia, pâinea coborâtă din cer spre viața lumii (cf. In 6,22-71) și Pâinea Cuvântului lui Dumnezeu, necesară spre îndreptățirea noastră: „Legea Domnului este de-săvârșită, înviorează sufletul” (Ps 19,8).

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittibus debitoribus nostris – „și ne iartă nouă greșelile (lit. «datoriile») noastre, precum și noi iertăm greșiților (lit. «datornicilor») noștri”. De-a lungul vieții acumulăm datorii față de Dumnezeu și față de aproapele prin păcatele noastre, de unde necesitatea acestei cereri: iertarea cerută de la Dumnezeu merge împreună cu necesitatea noastră de a-l ierta pe aproapele. De ce trebuie să facem o asemenea cerere? — se întreabă predicatorul. Pentru a rămâne mereu în frica de Dumnezeu și cu inima smerită, deoarece nimeni nu poate spune că este fără de păcat (cf. 1 In 1,8), de aceea e necesară umilința. Când va fi ascultă această cerere? Creștinul este invitat să nu-și piardă niciodată speranța; deznădejdea conduce spre alte păcate grave: necurăție, libertinaj etc. (cf. Ef 4,19); de aceea trebuie să ne amintim că păcatul conține în el două lucruri: ofensa adusă lui Dumnezeu și pedeapsa meritată, însă pedeapsa este iertată prin căință: „Zis-am: «Voi mărturisi Domnului împotriva mea fărădelegile mele», iar Tu ai iertat vina păcatului meu” (Ps 31,5).

Ce trebuie să facem pentru ca Dumnezeu să asculte o asemenea cerere? Dumnezeu ne cere să-i iertăm pe frații noștri; dacă noi nu iertăm, nici Dumnezeu nu ne iartă: „iertăți și vi se va ierta”, spune Isus (Lc 6,37)²²; de aceea, a

²² Sursa de inspirație a Sfântului Toma este sfântul Augustin, care a consacrat mai multe predici și scrieri iertării față de aproapele: „Îi cerem lui Dumnezeu cu mare încredere: *iertă-ne nouă greșelile*, însă cu o condiție: și noi trebuie să-i iertăm pe cei care ne greșesc. Dacă noi nu iertăm celorlalți, să nu ne închipuim că Dumnezeu ne va ierta păcatele. Să nu ne înșelăm, Dumnezeu nu înșală pe nimeni. Ne mâniem foarte repede, este omenesc! [...] Apostolul Ioan scrie: *cel care îl urăște pe fratele său este încă în întuneric* (1 In 2,9). Vrei să știi despre ce fel de întuneric este vorba? Ioan spune: *cel care-l urăște pe fratele său este un criminal* (1 In 3,15). Cel care-l urăște pe fratele său se poate plimba liber, poate ieși și merge departe. Nu este legat cu lanțuri. Nu este închis într-o temniță. Totuși, crima lui îl leagă cu lanțuri. Să nu

spune doar prima parte, fără a adăuga și partea a doua, înseamnă a se înșela, iar noi avem la îndemână două moduri pentru a-l ierta pe aproapele:

- 1) a fi primul cel care face pasul spre împăcare;
- 2) a ierta pe cel ce-ți cere iertare:

„Desigur, îmi veți zice: voi rosti doar primele cuvinte din cerere, adică, *iertă-ne nouă greșelile noastre*, și nu voi spune celelalte cuvinte, *precum și noi iertăm greșelilor noștri*; încercați deci să-l înșelați pe Christos? Cu siguranță nu-l înșelați; Christos a prescris această rugăciune, și-o amintește foarte bine; atunci cum crezi că-l poți înșela? Inima voastră trebuie, așadar, să ratifice această cerere atunci când buzele voastre o rostesc. Să ne întrebăm, în acest caz, dacă cel care nu are dispoziții interioare pentru a ierta aproapelui său ar mai trebui să spună asemenea nouă: *precum noi iertăm greșelilor noștri*”²³.

Ar fi un mincinos cel care poate spune că nu este în stare să ierte aproapelui, el însuși beneficiind de atâtea ori de milostivirea și iertarea lui Dumnezeu.

Sfântul Toma încheie învățătura sa la această cerere propunând două moduri pentru a-l ierta pe aproapele, în funcție de avansarea pe calea desăvârșirii spirituale:

1) cei ajunși la desăvârșire îmbracă haina smereniei și merg în întâmpinarea celor care i-au greșit pentru a-i ierta, aplicând astfel sfatul psalmistului: „Caută pacea și urmează-o” (Ps 33, 13);

2) cei aflați pe calea desăvârșirii sunt obligați să acorde iertarea celor care le cer acest lucru, ascultând astfel de îndemnul Ecleziasticului: „Iartă-i aproapelui tău nedreptatea și, atunci când te vei ruga, păcatele îți vor fi dezlegate!” (Sir 28,2).

Et ne nos inducas in tentationem – „și nu ne duce pe noi în ispită”. În cererea anterioară, Isus Christos ne învață să ne rugăm pentru iertarea păcatelor, iar în aceasta ne învață că cerem harul pentru a evita păcatul.

În opinia Sfântul Toma, conținutul acestei cereri ne învață trei lucruri importante:

spui: nu este în temniță. Bineînțeles că da, inima lui este în temniță! Tu auzi zicând: *cel care-l urăște pe fratele său este încă în întuneric*. Să nu crezi că acest întuneric este puțin lucru. Efectiv, apostolul Ioan spune: *cel care-l urăște pe fratele său este un criminal*. Îl urăști pe fratele tău și te plimbi nestingherit. Nu vrei să te împaci cu el. Totuși, Dumnezeu îți pune la dispoziție timp pentru asta. Ai devenit un criminal și totuși ești în viață. Dacă Dumnezeu s-ar mânia pe tine, ai muri de îndată cu inima plină de sentimente de ură față de fratele tău. Însă lui Dumnezeu îi este milă de tine. Atunci și ție trebuie să-ți fie milă de tine însuși. Așadar, împacă-te cu fratele tău” (*Omilia 211*, rostită pentru catehumeni, în timpul Postului Mare).

²³ Sfântul Toma, *Comentarii la Tatăl nostru*, nr. 72-73.

1) ce este ispita? – a pune la încercare, fie prin exigențele virtuților, fie prin strădania de a evita cu orice preț răul și faptele rele, după spusele sfântului Paul: „nu fac binele pe care îl vreau, ci răul pe care nu-l vreau, pe acesta îl făptuiesc” (Rm 7,19); adesea, Domnul trimite încercări celor drepecți, de pildă Iob²⁴, pentru ca ei să progreseze în virtute și astfel să reziste răului; nu Dumnezeu este ispititorul, el nu poate ispiti omul la păcat, diavolul și voluptățile trupesti sunt ispititori;

2) cum și de cine este ispitit omul? – carnea este cea care ne ispitește în două feluri: prin căutarea, cu orice preț, a desfătărilor trupesti, „fiecare este ispitit când este tras de propria sa poftă și ademenit” (Iac 1,14), și prin evitarea de a face binele, deoarece „trupul coruptibil îngreunează sufletul și trupul pământesc apasă peste mintea cu multe griji” (Înț 9,15), iar diavolul profită de aceste slăbiciuni ale trupului pentru a ne împinge la rău; în acest fel, diavolul îl înșală pe om și menține omul înșelat în păcat; dar și lumea este ispititorul nostru fie prin dorința nestăpânită după bunurile ei trecătoare, cupiditatea, fie prin frica ce o simțim înaintea tiranilor și persecutorilor, de aceea Isus Christos spune să nu ne fie teamă de cei ceucid trupul, dar nu și sufletul (cf. Mt 10,28);

3) în ce fel este omul scutit de ispită? – coroana slavei nepieritoare se dobândește prin stăpânirea de sine în fața ispitei, după cum spune Iacob: „Fericit omul care îndură ispita, căci, fiind aflat bun, va primi cununa vieții” (Iac 1,12); deci Isus Christos ne învață să-i cerem lui Dumnezeu de a nu rămâne pradă ispitei, dându-i consimțământul nostru ce ne conduce la rău și păcat. La întrebarea, pe care tot credinciosul și-o pune cu privire la Dumnezeu, dacă ne poate duce în ispită, așa cum găsim încă în traducerea acestei cereri în limba română²⁵, Sfântul Toma răspunde:

²⁴ Printre autorii creștini care au dat o mare importanță textului *Cărții lui Iob* se numără și Toma de Aquino, a cărui comentariu ocupă un loc de excepție în literatura creștină, după spusele cercetătorului E.H. Weber, 1994. Predicatorul dominican a redactat comentariul său la *Cartea lui Iob – Expositio super Job ad litteram* – cel mai probabil între anii 1261 și 1264, pe când predă în Italia în conventul dominicanilor din Orvieto.

²⁵ În alte limbi, precum franceza și italiana, s-au adus rectificările de rigoare cu privire la traducerea textului: *ne nous laisse pas entrer en tentation*, respectiv: *non abbandonarci alla tentazione*. Sfântul Augustin, la începutul secolului V, se confrunța deja cu această dilemă a variantelor acestei cereri și a traducerii ei:

„A șasea cerere este: *et ne nos inferas in tentationem* [„nu ne duce în ispită”]. Unele codice au *inducas* [„conduce”, „induce”], despre care socotesc că înseamnă același lucru, căci ambele variante provin dintr-un singur cuvânt grecesc: εἰσενέγκης. Mulți însă, în rugăciune, spun astfel: «Nu ne lăsa să fim duși în ispită», explicând, desigur, în ce fel trebuie înțeles *inducas*. Căci Dumnezeu nu duce El Însuși în ispită, ci îngăduie să fie dus acela pe care l-a lipsit de ajutorul său, după o rânduială tainică și după merite” (*De sermone Domini in monte*, IX, 30).

„Doar permițând răul și fără a-i pune obstacol, Dumnezeu, dacă putem spune așa, îl îndreaptă pe om spre rău. În acest fel, s-ar putea spune despre Dumnezeu că duce pe un om în ispită, când îi retrage harul, din cauza multitudinii de păcate a acestui om; asta ar avea efectul ca un asemenea om să cadă în păcat; pentru a fi scutit de un asemenea rău, psalmistul îi cere lui Dumnezeu în rugăciunea sa: «când va slăbi puterea mea, să nu mă părăsești!» (Ps 70,9)²⁶.

Însă în Dumnezeu, iubirea și milostivirea sunt cele care guvernează hotărârile lui în favoarea omului.

Sed libera nos a malo – „și ne mântuiește de cel Rău”. Făcând apel la sfântul Augustin²⁷, Toma de Aquino spune că această cerere se referă la diferitele feluri de rele: păcate, boli, necazurile acestei lumi și doar Dumnezeu ne poate elibera de toate acestea prin patru feluri:

1) prin îndepărtarea necazurilor din viața celor drepți, ceea ce este foarte rar, deoarece în lumea aceasta cei drepți, sfinții, sunt supuși necazurilor; totuși, uneori Dumnezeu îi scutește pe cei drepți de necazuri pentru a dovedi lipsa necazurilor în viața fericită, când Dumnezeu va fi totul în toți;

2) prin acordarea mângâierilor sale în timpul necazurilor; lipsit de asemenea mângâieri, omul riscă să cadă pradă răului, de aceea psalmistul poate cânta: „mângâierile tale, [Doamne,] mi-au bucurat sufletul” (Ps 93,19);

3) prin acordare de binefaceri: Dumnezeu acordă atâtea binefaceri aleșilor săi încât uită răul ce-i bântuie și-i atacă; în acest fel, cei drepți învață să suporte

Așadar, potrivit lui Servais Pinckaers, „când spunem *nu ne lăsa să intrăm în ispită*, trebuie să-i cerem lui Dumnezeu să nu permită ca, lipsiți de harul său, să cedăm în fața ispitei, lăsându-ne seduși de iluzie sau învinși de suferință” („Le commentaire du *Sermon sur la montagne* par saint Augustin et la morale de Saint Thomas”, în: *Revue d'éthique et de théologie morale*, 2009, nr. 253 [1], 9-28).

²⁶ Sfântul Toma, *Comentarii la Tatăl nostru*, nr. 86.

²⁷ Pentru sfântul Augustin, răul este rodul orgoliului care s-a instalat în om, punând mai presus de orice iubirea de sine. Exemplul expus de episcopul de Hipona este cel al furtului de pere, descris în *Mărturisiri*, cartea a II-a: împreună cu un grup de adolescenți fură pere doar pentru simpla plăcere de a fura, deci de a face răul, fiindcă perele nici măcar nu erau coapte și le-au aruncat la porci. Gustul pentru a face răul se datorează doar orgoliului și voinței explicite de a încălca prescripția divină. Fapta lui Augustin îl conduce să facă o reflecție asupra păcatului lui Adam și Eva, care au gustat din fructul oprit. Păcatul săvârșit de ei se datorează neascultării poruncii divine. În opinia lui Augustin, răul este o *privatio boni*, lipsa binelui care ar fi trebuit să fie acolo (*Mărturisiri* VII, 12, 18, ed. B. Ștef, 378). Omul dispune de un liber arbitru bun, asemenea tuturor creaturilor ieșite din mâinile lui Dumnezeu, însă este failibil, se poate înșela; vezi: François Jansen, „Le problème du mal chez saint Augustin”, în: *Nouvelle Revue Théologique*, 1937, nr 10, 1076-1090 și Georges van Riet, „Le problème du mal dans la philosophie de la religion de saint Thomas”, în: *Revue Philosophique de Louvain*, 1973, nr. 9, 5-45.

cu răbdare necazurile și suferințele acestei lumi, care sunt de scurtă durată, în comparație cu binefacerile spirituale din Împărăția celor vii, care sunt veșnice;

4) prin extragerea binelui din orice rău, ispită sau necaz; toate acestea îi sunt de folos celui drept pentru a dobândi coroana slavei nepieritoare; de aceea, sfinții spun asemenea apostolului Paul: „ne lăudăm și în strâmtorări, știind că strâmtorarea aduce răbdare și răbdarea, virtute încercată, iar virtutea încercată, speranță. Iar speranța nu înșală” (Rm 5,3-5). Așadar, ultima cerere din *Tatăl nostru* este la fel de importantă ca și celelalte, deoarece omul care se roagă exprimă astfel încrederea ce și-o pune în Dumnezeu:

„El îl eliberează pe om de rău și din necaz, transformând necazul și răul în bine. Dumnezeu face asta dând omului harul de a fi răbdător în necazurile lui. Celelalte virtuți se folosesc de bunuri, însă răbdarea este singura care trage profit din rău, adică din necazuri. De aceea citim în *Proverbe*: «Omul prudent este încet la mânie și gloria lui este să treacă peste vinovăție» (19,11). Așadar, în această rugăciune omul experimentează paternitatea divină în profunzimea ei și relația filială ce se stabilește între oameni. Omul recunoaște marea bunătate a lui Dumnezeu și de aceea îi înalță mai multe invocații sub formă de rugăciune cu speranța că rugăciunea unei inimi sincere și deschisă milostivirii divine se înalță la Tatăl nostru al tuturor care se apleacă spre nevoile oamenilor și le vine în ajutor, după cum exprimă ultimul cuvânt din rugăciunea domnească: Amin! Este reafirmarea generală a celor șapte cereri»²⁸.

Concluzii

Orizontul vieții creștine este prezentul zilnic într-o logică a participării și împărtășirii: participăm împreună la viața lui Dumnezeu și frângem pâinea în jurul aceleiași mese împreună cu alții, având acces la împărtășirea cu același Trup și Sânge al lui Christos. În celebrarea Euharistică, omul credincios este beneficiarul milostivirii și iubirii divine și este chemat, la rândul său, să dea dovadă de milostivire și iertare față de aproapele său.

Textul *Rugăciunii domnești* comentat de Sfântul Toma este cel din versiunea Evangheliei după sfântul Matei (6,9-13). Biserica a privilegiat dintotdeauna această versiune, iar episcopii primelor veacuri o foloseau în predicile din timpul Postului Mare când se transmitea catehumenilor textul acestei rugăciuni pe care urmau să o rostească pentru prima dată în noaptea pascală, după ce vor fi primit botezul, sacramentul regenerării sau al nașterii din apă și Duh Sfânt (cf. In 3,5). Predicile ținute de călugărul dominican în timpul postului anului 1273 sunt axate pe patru texte fundamentale ale Bisericii: *Crezul*, *Tatăl nostru*, *Bucură-te Marie* și *Decalogul*. Logica Sfântului Toma se

²⁸ Sfântul Toma, *Comentarii la Tatăl nostru*, nr. 94.

înscris pe linia demersului spiritual al fiecărui credincios: întâi de toate trebuie reamintite adevărurile de crezut (*Crezul*), apoi lucrurile de dorit (*Tatăl nostru* și *Bucură-te Marie*), în fine lucrurile de făcut, păstrând poruncile divine (*Decalogul*). În acest fel, omul este privit din perspectiva celor trei dimensiuni constitutive: a crede, a dori sau a spera și a face. Credința și acțiunea îl orientează pe om spre bunurile de sperat promise de Dumnezeu. Speranța are ca fundament credința și se alimentează din râvna continuă în împlinirea voinței lui Dumnezeu în fiecare dintre cei credincioși.

Explicațiile Sfântului Toma la *Rugăciunea domnească* se referă așadar la cea de-a doua dimensiune a omului: dorința sau speranța. *Tatăl nostru* invocată în această rugăciune este ultima dorință a omului de a face parte din Împărăția lui Dumnezeu, speranța definitivă a mântuirii. Prin botez, omul devine deja moștenitor al acestei Împărății care este dobândită definitiv la învierea morților. Ce este rugăciunea *Tatăl nostru*, se întreabă Sfântul Toma, dacă nu expresia cererii omului adresată lui Dumnezeu pentru a fi un instrument de folos în mâinile lui, după ce a recunoscut mai întâi bunătatea sa supremă asupra lui? Omul descoperă paternitatea lui Dumnezeu și în același timp filiațiunea sa, fiindcă însuși Dumnezeu, în Isus Christos, ne-a revelat această relație de origine ce-l leagă pe om cu Dumnezeu. Tocmai în acest lucru constă excelența *Rugăciunii domnești*: însuși Dumnezeu este autorul rugăciunii și dorește explicit ca omul să i se adreseze numindu-l „ABBA – TATĂ” (Gal 4,6). În *Tatăl nostru* Dumnezeu și omul se găsesc legați în mod indisolubil în misterul mântuirii.

Mai mult decât un comentariu, predica Sfântului Toma despre *Rugăciunea domnească* este o meditație referitoare la iubirea Tatălui față de om și la iubirea omului față de Dumnezeu. Ținându-se în preajma Tatălui, omul experimentează din belșug filiațiunea, recunoscând paternitatea lui Dumnezeu și făcând lui Dumnezeu Tatăl cereri ce ating dimensiunea materială și spirituală necesare omului în fiecare zi. Preocuparea de bază a predicatorului este aceea de limpezi și a clarifica câteva aspecte specifice rugăciunii: rugăciunea nu este inutilă sau o pierdere de timp; el recunoaște că între toate rugăciunile, cea învățată nouă de Domnul este rugăciunea cea mai înălțătoare, fiindcă în ea sunt prezente cinci caracteristici ale oricărei rugăciuni: sigură, dreaptă, rânduită, credincioasă și smerită. Astfel ea este un remediu împotriva răului deoarece, înainte de toate, eliberează omul de păcatele săvârșite; în plus, îl eliberează pe om de teama de mai păcătui, de necazuri și de tristețe; în fine, această rugăciune ne eliberează de frica persecuțiilor dușmanilor credinței. Însă, înainte de toate, *Rugăciunea domnească* ne face să dobândim bunurile spirituale ce le dorim și ne introduce printre familiarii lui Dumnezeu.

Sfântul Toma de Aquino comentează *Rugăciunea domnească* punând în paralel cele șapte cereri cu darurile Duhului Sfânt: frica de Dumnezeu – ne inspiră să dorim sfințenia numelui lui Dumnezeu și să modelăm viața noastră în așa fel încât să devenim sfinți, după cum Dumnezeu este Sfânt; evlavia – ne inspiră afecțiunea, delicatețea față de Dumnezeu și ne face să cerem venirea Împărăției lui Dumnezeu pentru ca Împărăția sa să domnească în inimile curate și iubitoare; știința – ne invită la cunoașterea și împlinirea voinței lui Dumnezeu, de asemeni ne arată că nu trebuie să contăm pe propriile forțe, ci doar pe Provi-dența divină; puterea – împiedică inima omului să ceară lucruri ce nu-i sunt de folos și dă încrederea că Dumnezeu oferă omului întotdeauna doar ce-i este de folos; sfatul – de folos omului aflat în necazuri și suferințe, de aceea omul bolnav prin păcatul său trebuie să ceară sfat pentru a putea primi și oferi iertarea; înțelegerea – oferă lumina pentru a rămâne cu inima curată înaintea lui Dum-nezeu și a ne putea bucura de vederea beatifică în veșnicie; înțelepciunea – in-spiră fericirea pentru care am fost creați și răbdarea în suportarea necazurilor trecătoare pentru a dobândi pacea veșnică. Darurile Duhului Sfânt și efectele lor asupra vieții omului credincios sunt de folos pentru trăirea virtuților teolo-gale: credința, speranța, iubirea și a virtuților cardinale: prudența, dreptatea, tă-ria, cumpătarea. *Rugăciunea domnească* rezumă deci viața creștină, ne invită să părăsim viciul și păcatul și ne înalță spre bunurile nepieritoare, veșnice, în Dumnezeu.